

Utbildningsdepartementet

Vår referens/dnr:

Fredrik Voltaire

u.remissvar@regeringskansliet.se

103 33 Stockholm

Er referens/dnr:

U2020/03053/UH

2020-08-27

Remissvar

Ändringar i högskolelagen för att främja den akademiska friheten och tydliggöra lärosätenas roll för det livslånga lärandet

Utbildningsdepartementet har berett Almega tillfälle att yttra sig över promemorian *Ändringar i högskolelagen för att främja den akademiska friheten och tydliggöra lärosätenas roll för det livslånga lärandet*.

Almeegas sammanfattade synpunkter

Det är positivt att utredningen föreslår att det i högskolelagen ska slås fast att lärosätena ska främja och värna den akademiska friheten, men det är samtidigt problematiskt att man lägger förslag om dialogbaserad styrning där regeringskansliet ska förhandla med lärosätena om satsningar för specifika ändamål. Almega tillstyrker ändå förslaget om att främja och värna den akademiska friheten, det är ett centralt kärnvärde som förtjänar att lyftas fram med tyngd.

Till följd av den tekniska utvecklingen och den tilltagande globaliseringen blir arbetsmarknaden mer dynamisk och behoven av omställning ökar. Det är därför positivt att det föreslås att lärosätenas ansvar för det livslånga lärandet ska stärkas, men att enbart gå fram med ett sådant förslag utan att tillskjuta resurser eller utreda eventuellt behov av avgifter och eventuell risk för undanträngning av grundutbildningen är fel väg att gå. Mot denna bakgrund ger Almega ett villkorat bifall till förslaget, det bör endast genomföras om resurser samtidigt tillskjuts via statsbudgeten eller genom studieavgifter för vuxna.

Almega vill betona att det är olyckligt att utredningen inte presenterat tillräckligt starka förslag för att förbättra villkoren för högskolans samverkan med det omgivande samhället på utbildnings- och forskningssidan, för ökad relevans och ökat nyttiggörande. Här behöver både

målen i högskolelagen bli mycket tydligare, och det behövs dedikerade resurser till denna centrala uppgift som ofta får stryka på foten på grund av bristande finansiering.

Almegas bedömning

Promemorian baseras på delar av Styr- och resursutredningens förslag i betänkandet *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan* (SOU 2019:6). Det föreslås ändringar i högskolelagen (1992:1434) i syfte att dels främja och värna den akademiska friheten som förutsättning för utbildning och forskning av hög kvalitet, dels att tydliggöra universitetens och högskolornas ansvar för det livslånga lärandet. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2021.

Akademisk frihet

Vad är akademisk frihet? Här verkar det inte finnas någon enkel definition, men fokus ligger tydligt på universitetens och högskolornas organisatoriska frihet och möjlighet till självstyre. Det handlar i grund och botten om att politikens direkta inflytande ska begränsas, eftersom det finns en inneboende risk i form av att politiker lägger sig i detaljfrågor som vilka som ska inneha de ledande befattningarna eller genom att ställa krav på att vissa forskningsområden läggs ned och att andra prioriteras. Politisk klåfingrighet och detaljstyrning bör undvikas både för att det underminerar de demokratiska institutionerna och för att de hämmar idériokedomen, det fria talet och den fria tanken. En fri akademi är på så sätt en god demokratisk bastion för fritt tänkande.

Den akademiska verksamheten vilar i grund och botten på forskningens krav på vetenskaplighet och på den enskilda forskarens rätt att fritt välja forskningsämne, metoder och att publicera resultaten, vilket också redan är skyddat i 1 kap. 6§ högskolelagen. Samtidigt har den enskilda forskaren inga garanterade ekonomiska medel för att kunna genomföra sin fritt valda forskning. Ej heller finns något garanterat stöd från kollegor. Forskaren är därmed beroende av att det finns ett intresse i omgivningen, antingen på lärosätet eller hos forskningsfinansierare utanför lärosätet. Dessa styr vanligtvis inte i detalj forskningens innehåll, metoder eller hur resultaten sprids, men det utövas påverkan genom utlysningarnas utformning. Dessutom genomförs ofta forskningsprojekt i samverkan med andra forskare, och delvis för att också möta lärosätets behov som utbildningsinstitution. Det ställer ytterligare krav på anpassning och lyhördhet mot bland annat studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Samtidigt ska man också komma ihåg att även forskare kan ha politiska preferenser, att olika ämnesområden kan ligga nära vissa politiska ideologier och att det kan uppstå politiska effekter av den forskning som genomförs.

Samtidigt är akademien också underordnad det demokratiska styrelseskicket och den ekonomiska hushållningen med medborgarnas resurser. En akademi som finansieras via skattsedeln och förväntas leverera värde tillbaka i form av utbildning som möter arbetsmarknadens behov och ger medborgarna goda möjligheter att bilda sig, och som även förväntas prestera forskningsresultat och utbildningar som adresserar de stora samhällsutmaningarna och samhällsinstitutionernas behov, det är en akademi som också i hög grad måste förvänta sig bli styrd och påverkad av politiken. Den akademiska friheten kan därmed inte avse frihet från styrning. Utredningen föreslår också något de kallar för dialogbaserad styrning, vilket handlar om att lärosätena ska förhandla med regeringskansliet om olika typer av riktade satsningar för särskilda ambitioner och prioriteringar. Hur detta hänger ihop med ambitionen om att stärka den akademiska friheten framgår inte riktigt.

Utmaningen ligger därmed i att konkretisera vad man vill åstadkomma genom att skriva in den akademiska friheten i högskolelagen på ett tydligare sätt. Högskolelagen innehåller bestämmelser som de lärosäten som har staten som huvudman ska förhålla sig till, och de kan också föranleda utvärdering från Universitetskanslersämbetet. Genom att reglera den akademiska friheten får lärosätena en tydligare signal om att man bör arbeta aktivt för att säkerställa att detta mål uppnås. Men det bör också vara en signal till de politiska beslutsfattarna att ge goda förutsättningar för att målet ska kunna nås. Det kan handla om att säkerställa att det finns tillräckliga resurser för den fria grundforskningen, genom att ge lärosätena större basanslag. Lärosätena kan i sin tur arbeta för att den enskilda forskaren upplever en större grad av frihet, med långsiktig finansiering till forskarnas egna forskningsidéer.

Livslångt lärande

Promemorian föreslår också att lärosätenas ansvar för det livslånga lärandet ska tydliggöras i högskolelagen. Det är ett nytt mål som på sätt och vis står i kontrast till målet om akademisk frihet, eftersom det tillkommer efter uttryckliga önskemål från politiken, utifrån önskemål från arbetsmarknadens parter.

Det finns mycket som tyder på att behoven av omställning av arbetskraften ökar till följd av digitalisering och annan teknisk utveckling, samt som effekt av ökad globalisering. Vissa jobb och arbetsuppgifter försvinner, medan nya tillkommer ofta med högre kunskapskrav. Högskolan har en viktig roll att spela i detta sammanhang som förmedlare av ny forskningsbaserad kunskap till yrkesverksamma med behov av omställning.

I grunden är det positivt att promemorian föreslår att högskolan får ett tydligt ansvar för det livslånga lärandet, men det är inte enkelt att se hur lärosätena ska klara att leva upp till detta ansvar. Dels med tanke på att inga nya resurser skjuts till högskolan som är kopplade till ändamålet. Det gör att lärosätena måste omfördela resurser internt vilket leder till att utbildningen av unga kan komma att drabbas. Men mer sannolikt är att det blir en mycket måttlig förändring av utbudet av kurser för yrkesverksamma till följd av målet, eftersom ungdomsutbildningen kommer prioriteras även fortsättningsvis. Det finns en del strukturella hinder som försvårar antagning av yrkesverksamma, till exempel saknas tillräckliga resurser till validering.

Det finns också en del inbyggda risker med att ge lärosätena ett tydligt ansvar för livslångt lärande. Till exempel är det livslånga lärandet ett brett begrepp som kan innefatta allt från kortare kurser av hobby- eller bildningskaraktär till tydligt yrkesinriktade kurser och program. Här måste signalerna bli tydligare om att det är framförallt de yrkesinriktade kurserna och programmen som behöver anpassas för att ta emot fler vuxna studenter, eftersom grundproblemet handlar om omskolning av vuxna i arbetslivet.

Samverkan

En stor del av "STRUT"-utredningens uppdrag handlade om att stärka styrningen kring och förbättra villkoren för högskolans samverkan med det omgivande samhället, för att säkerställa nyttiggörande, relevans och god impact av forskning och utbildning. I utredningsdirektiven stod att "Utredaren ska därför (...) föreslå hur samverkan med det omgivande samhället kan premieras ekonomiskt". Här landar utredningen i att dagens formulering av 1 kap. 2 §

högskolelagen, som berör vikten av samverkan, är för begränsad. Utredningen föreslår att formuleringen kompletteras för att tydligare lyfta fram utbildningarnas samhällspåverkan. Dessutom föreslår utredningen en ny form av dialogbaserad styrning där även "prioriterade samverkansaspekter" kan bli en del av de överenskommelser dialogerna leder fram till. Utredningen vill inte ha generella anslag som riktas till uppgiften att samverka med det omgivande samhället, utan önskar snarare se mer avgränsade och politiskt styrda överenskommelser på området.

Eftersom promemorian lägger förslag på nya målformuleringar i högskolelagen vill Almega passa på och lyfta behovet av tydligare formuleringar även kring vikten av samverkan mellan högskolan och det omgivande samhället, inom utbildning och inom forskning – inte minst för att förbereda studenterna för dagens och morgondagens arbetsmarknad. Ett medskick är samtidigt att utredningens förslag är bristfälliga vad gäller åtgärderna för att stärka samverkan, och det rimmar illa med ambitionerna om att stärka den akademiska friheten. Den dialogbaserade styrningen kommer sannolikt leda till mer partikulära krav och avgränsade satsningar än ett generellt ekonomiskt stöd för samverkan. Därmed kommer samverkansuppgiften även med utredningens förslag fortsätta vara en underfinansierad och lågt prioriterad uppgift.

För Almega

Andreas Åström, näringspolitisk chef

Fredrik Voltaire, arbetsmarknadsekonom